

MUZEALNOST PJESNIČKO – GRAFIČKIH MAPA U GRAFIČKOJ ZBIRCI NACIONALNE I SVEUČILIŠNE KNJIŽNICE U ZAGREBU

TAMARA ILIĆ-OLUJIĆ

Grafička zbirka

Nacionalna i sveučilišna knjižnica
u Zagrebu

Pjesničko-grafičke mape kao poseban oblik suradnje pjesnika i grafičara pojavljuju se početkom 20. stoljeća. Unutar zaštitnih korica isprepleću se grafike i riječi ostavljajući trajni zajednički trag o vremenu svog nastanka, te o ljudima koji su sudjelovali u njihovu oblikovanju. Kojiput grafike nadahnjuju pjesnike, a katkad grafičar svojom imaginacijom pretvara stihove u linije, mrlje boje.

Grafička zbirka Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu posjeduje više od stotinu primjeraka pjesničko-grafičkih mapa. U fond su ušle kupnjom, darom ili zamjenom. Dio mapa je i vlastito izdanje Grafičke zbirke. Zajedno s klasičnim grafičkim mapama, sustavno se prikupljaju od 1960-ih godina. Veći dio pjesničko-grafičkih mapa čine one nastale u izdanju Zbirke Biškupić. Pjesničko-grafičke mape oblikovane su kao knjiga¹, kako kaže Tonko Maroević “autor-

ski oslikana knjiga”.² Upravo se zbog te likovnosti nalaze u Grafičkoj zbirci. Listovi mogu biti uvezani, a na njima se izmjenjuju stihovi i slikovni prikazi. Neke su mape oblikovane od odvojenih, neuvezanih listova, tako da su stihovi i grafike otisnuti pojedinačno, svaki na svom listu. Posebno su zanimljive mape na kojima je tekst dio slike. Preko likovnog prikaza u nekoj od grafičkih tehnika otisnut je i tekst, odnosno stihovi ili proza. Listovi pjesničko-grafičkih mapa uloženi su u zaštitnu kutiju ili zaštitni ovitak. Mape ne možemo promatrati odvojeno od korica, tj. od zaštitne kutije, jer je i ona dio cjeline koja tvori mapu.

Motivi suradnje pjesnika i grafičara, slikara različiti su. Grafičar odabire pjesnika ili pjesnik bira grafičara prema vlastitom senzibilitetu, poznanstvu ako su suvremenici, katkad ih spoji urednik, izdavač mape, ili se nađu prema preporuci neke treće osobe. Kadšto je mapa hommage zajedničkom prijatelju ili umjetničkoj veličini. No zajedničko im je da teže stvoriti djelo koje će svjedočiti o ljudima što su ga osmislili i izradili, o vremenu u kojemu su djelovali.

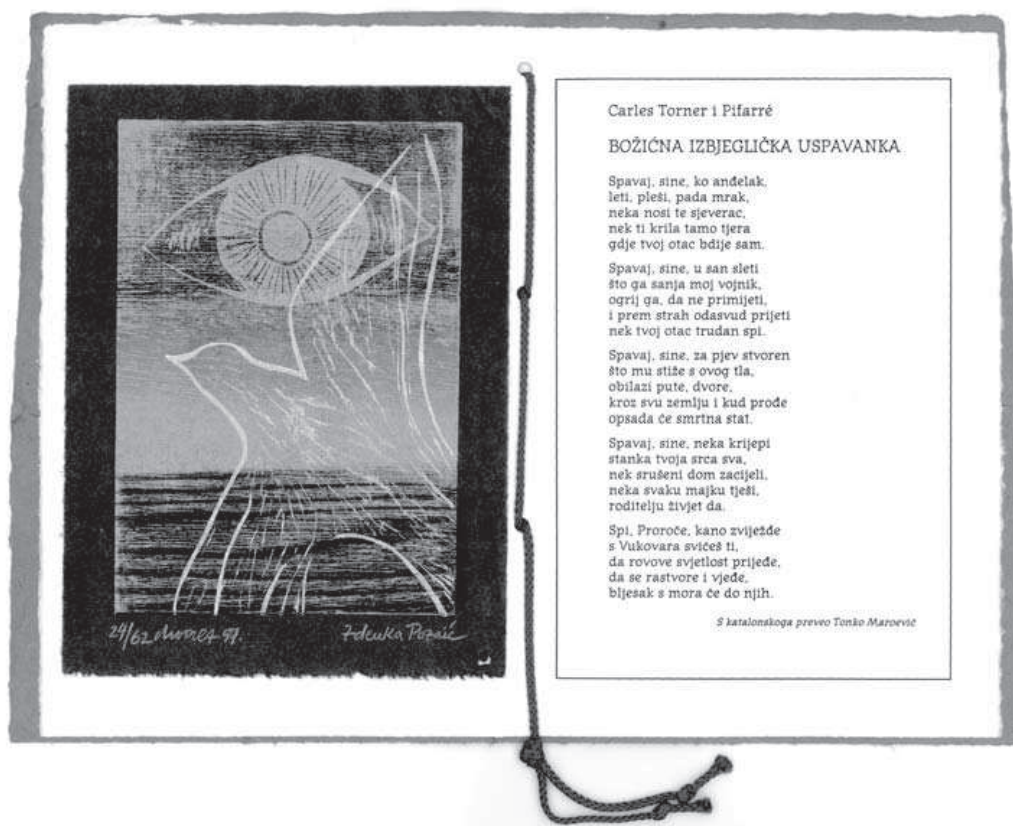
Spajaju se i stari, neživi pisci s grafičarima današnjice. Obrnuto nije moguće jer grafika mora biti originalna i potpisana od autora.

iz Grafičke zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice, Zagreb, 2002., str. 33-35.

² Maroević, T., *Autorski oslikana knjiga*. Bibliofilska izdanja Zbirke Biškupić: fundus Grafičke zbirke Nacionalne i sveučilišne biblioteke, Zagreb, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1981., str. 9.;

Zbirka Biškupić - Bibliofilska izdanja: 1972. - 2002.: iz Grafičke zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice, Zagreb, 2002., str. 9.

¹ Maštović, M., *Bibliofilska izdanja Zbirke Biškupić – dio kulturne baštine*, Zbirka Biškupić - Bibliofilska izdanja: 1972. - 2002.:

Slika 1. Pjesničko-grafička mapa

Ulaskom mape u Zbirku, počinju se bilježiti njezina obilježja muzejskog predmeta te otkrivati muzealnost.³ Muzealnost je svojstvo predmeta da u današnjemu, a i nekom budućem trenutku, bude svjedokom stvarnosti u kojemu je nastao i trajao.⁴ Za prepoznavanje muzealnosti nužan je kontakt onoga koji mapu izučava sa samom mapom te poznavanje jezika kojim ona govori. Pjesničko-grafička mapa govori slikom i riječju, ona je spoj dviju umjetno-

sti, likovne umjetnosti i književnosti. Za prepoznavanje muzealnosti, odnosno za ograničavanje polja muzealne neodređenosti u idealnim je uvjetima potrebno poznavati obje discipline.⁵ Kustos povjesničar umjetnosti ne može otkriti sve informacije koje predmet nosi jer samo poznavanje literature, poezije, može pomoći u razjašnjenju i boljem iščitavanju mape.

Komunikacija s grafičkom mapom, dakle, uvelike ovisi o znanju pojedinca, u sposobnosti razumijevanja pisane riječi ili ugraviranog pamćenja.

³ Iako proučavanje muzealnosti ne mora biti nužno zatvoreno u četiri muzejska zida, u: Maroević, I., *Uvod u muzeologiju*, Zavod za informacijske studije, Zagreb, 1993., str. 97.

⁴ Maroević, I., *Uvod u muzeologiju*, Zagreb, 1993., str. 120.

⁵ Maroević, I., *Uvod u muzeologiju*, Zavod za informacijske studije, Zagreb, 1993., str. 102.

Pri proučavanju i obradi pjesničko-grafičke mape kao muzejskog predmeta obraćamo pozornost materijalu od kojega je oblikovana, načinu na koji je oblikovana te njezinu značenju.⁶ Njezin je materijalni opis konkretan, mjerljiv i relativno lako uočljiv. To su dimenzije mape, broj stranica, broj pjesama, dimenzije i broj grafičkih listova, vrsta papira, tehnike otiskivanja.

Iščitavanje značenja temelji se na poznavanju struke, na znanju kustosa, ali i na senzibilitetu da se prepoznaju duhovna i emotivna stanja umjetnikâ koja su ih potaknula na stvaranje djela.

Identificiranje muzealnosti mape ostvaruje se iščitavanjem i vrednovanjem značenja mape kao umjetničkog djela, likovnoga i literarnoga.⁷ To je ono zbog čega mape skupljamo, proučavamo i komuniciramo s njima. U grafičkim mapama to je ponajprije njihova likovnost, a tek onda stihovi, dakle ono umjetničko u mapi.

Muzealnost grafičko-pjesničkih mapa vezana je za vizualni, ali i za tekstualni sadržaj, za ono što prikazuju i o čemu govore. Primjerice, mape nastale kao reakcija na Domovinski rat, na stradanja ljudi i baštine, slikom i rječju govore o jednom vremenu, svjedok su tog vremena u ovom i nekom budućem trenutku.

Identificiranje stvarnosti, realnosti u kojoj je mapa nastala i trajala katkad

može biti vrlo oskudno. Naime, umjetnici su često stvarali mapu za bibliofile, kolekcionare, knjižnice, muzeje. Dakle, prava stvarnost u kojoj je mapa možda čak i nastala i traje jest muzej. Primjerice, takve su mape koje su nastale kao izdanje Nacionalne i sveučilišne knjižnice.⁸ Jedini "život" koji takve mape poznaju jest onaj muzeološki.⁹ Dakle, smanjen im je povijesni kontekst¹⁰, naravno znamo li da se mapa čuva u idealnim uvjetima što ih je propisala struka. Drugim, pak, mapama, čiji je život bio raznolikiji, možemo pratiti povijesni trag: tko ih je kupio, prodao, gdje su sve izlagane, jesu li cjelovite, i druge informacije. One u sebi nose protok vremena i odnosa korisnika, vlasnika prema njoj.

Grafike nisu tek ilustracija riječi već teku usporedno, prema cjelovitosti mape, kao autorski oblikovane knjige. Ako je mapa spoj dvaju živih umjetnika, oba su potpisana na mapu. Važnost slikarova potpisa na svakom grafičkom listu ili samo na jednoj stranici mape znači da su grafike originalno autorsko djelo. Uz potpis, koji je na desnoj strani lista, često je navedena i godina izrade, dok se na lijevoj strani grafičkog otiska nalazi broj primjerka. Potpis potvrđuje postojanje u određenom vremenu, označava izvorno autorstvo i potvrdu originalnosti djela, odnosno značenja originala. Mape bez signature samo su lijepe knjige.

⁶ Vujić, Ž., *Odnos muzeologije prema povijesti umjetnosti*, u: Zbornik 1. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2004., str. 350.

⁷ Maroević, I., *Umjetnost u muzeologiji*, u: *Baštinom u svijet: muzeološke teme, zaštita spomenika, arhitektura*, Petrinja, 2004., str. 78.

⁸ Kao što je pjesničko-grafička mapa *Bachanal* Munira Vejzovića sa stihovima Luke Paljetka, 2004.

Dražen Trogrlić i Nikola Šop: *Predavanje o dimovima*, 2006.

⁹ Mislim samo na one mape koje ostaju u fondu Zbirke.

¹⁰ Isto, str. 116.

Slika 2. Izložba Pjesničko-grafičkih mapa Zbirke Biškupić u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici

Iako su mape tiskane u određenoj nakladi, svaka je jedinka za sebe, svaka može biti malo drugačija, odnosno otisci su različite jačine, intenziteta boje, dok je tekst obično stalan. Što se može objasniti tehničkom izvedbom? Grafike mogu biti tiskane svim poznatim grafičkim tehnikama – bakropisom, litografijom, drvorezom i drugim tehnikama, a tekst je obično tiskan sitotiskom i varijacije su malene. Grafike nastaju u ateljeima slikara i grafičara, a tekst se, kao i stihovi, tiska u tiskari. Zaštitne korice odnosno kutija mogu se izrađivati na nekomu trećem mjestu. Treba naglasiti da je mapa rezultat rada više ljudi od kojih su najznačajniji grafičar i pjesnik. Stihovi, tj. proza često nisu izvorno napisani za mapu već su samo novo izdanje, dok su grafički listovi uvijek i isključivo originalna djela izrađena za mapu.

Danas, u vrijeme kad tisak može kvalitetno reproducirati i najveća umjetnička djela, teži se stvaranju “knjige” koja ima posebnosti originalnoga umjetničkog djela koje će ostati svjedok vremena. Takve knjige, za razliku od “običnih”, zahtijevaju veću pažnju i pri deponiranju i čuvanju, a zbog osjetljivosti tehnike kojom su izrađene grafike, i drugačiji način zaštite.

Grafičke je mape teško izlagati.¹¹ Oblikovane su kao knjiga, često su i uvezane tako da ih je moguće otvoriti samo na jednome mjestu ili izložiti zatvorene, pri čemu ostale stranice ostaju skrivene oku posjetitelja. Zbog takvog predstavljanja ne može se ostvariti dobra komunikacija mape i publike. Mape se listaju, što je

¹¹ Goldman, P., *Books as Museum Objects*, International Journal of Heritage Studies, vol. 1, no. 2, str. 103.

važan segment percepcije pojedine mape. No, fizički je dodir s papirom onemogućen postavljanjem mape u izložbenu vitrinu. Mape koje su neuvezane moguće je izložiti na klasičan način: pojedinačni se listovi stavljaju pod staklo i vješaju na zid, odnosno na konstrukciju. Osim grafika, svakako bi trebalo prikazati i stihove, predgovor te ovitak odnosno korice. Mogućnost da se posjetiteljima ponudi da sami okreću listove, pri čemu su uz mapu postavljene rukavice, u praksi se nije pokazala uspješnom. Većina se posjetitelja ustručava dirati grafike, vjerojatno zbog mogućnosti oštećivanja, pa to radije prepuštaju kustosu ili autoru mape.

Osim uobičajene komunikacije s kustosom, koji iščitava njihove poruke i publike, na izložbi, grafičke mape komuniciraju i s pojedinačnim korisnikom u čitaonici Grafičke zbirke. Naime, korisnik dobiva mapu na uvid i sam je, tempom i načinom koji njemu odgovara, iščitava. Naime, korisnik u čitaonici može na isti način kao i kustos komunicirati s predmetom. Korisnik SMIJE dirati predmet. Komunikacija s predmetom nije samo vizualna nego i taktilna. Identificiranje muzealnosti moguće je tek u neposrednom dodiru s predmetom. Iako su grafike dvodimenzionalne, sjedinjenjem sa stihovima u mapu one postaju trodimenzionalni objekt. A trodimenzionalni se predmeti, da bi se doživjeli na pravi način, moraju i taktilno osjetiti.

Korisnici¹² grafičko-pjesničkih mapa u Grafičkoj zbirci uglavnom su studenti,

¹² Za objašnjenje pojmova *publika* i *korisnik* vidjeti: Šola, T., *Od publike do korisnika*, Eseji o muzejima i njihovoj teoriji: prema kibernetičkom, Hrvatski nacionalni komitet ICOM-a, Zagreb, 2003., str. 175-193.

znanstvenici, književnici, ali najčešće su to istraživači pisane riječi. Broj korisnika koji su pregledavali mape radi njihove likovnosti zanemariv je. Za likovni sadržaj mape zainteresirani su samo muzeji i galerije pri postavljanju izložbi o pojedinom slikaru. Zanimljivo je da korisnici riječi obično ne razumiju jezik slike pa su česti zahtjevi za fotokopiranjem i posudbom za van, što ugrožava mape.

Na kraju, umjesto zaključka, ponovila bih sljedeće: pjesničko-grafičke mape su kao spoj dviju umjetnosti, izvor brojnih novih čitanja i proučavanja značenja originalnog djela, čime se povećava njihova muzealnost. A da bi se muzealnost mogla iščitati na pravi način, treba omogućiti neposredan dodir s mapom jer će inače muzealnost ostati zatvorena unutar korica.

LITERATURA

1. Goldman, Paul. *Books as Museum Objects*. // International Journal of Heritage Studies, vol. 1, no. 2, str. 103-110.
2. Maroević, Ivo. *Uvod u muzeologiju*, Zagreb: Zavod za informacijske studije, 1993.
3. Maroević, Ivo. *Umjetnost u muzeologiji*. // Baštinom u svijet: muzeološke teme, zaštita spomenika, arhitektura. Petrinja: Matica hrvatska, Ogranak, 2004. Str. 76-81.
4. Maroević, Tonko. *Autorski oslikana knjiga*. // Bibliofilska izdanja Zbirke Biškupić: fundus Grafičke zbirke Nacionalne i sveučilišne biblioteke, Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1981. Str. 9-21.
5. Maroević, Tonko. *Autorski oslikana knjiga*. // Zbirka Biškupić - Bibliofilska izdanja: 1972. - 2002.: iz Grafičke zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2002. Str. 9-20.
6. Maštrović, Mikica. *Bibliofilska izdanja Zbirke Biškupić – dio kulturne baštine*. // M. Zbirka Biškupić - Bibliofilska izdanja: 1972. - 2002.: iz Grafičke zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2002. Str. 33-35.

7. Šola, Tomislav. *Od publike do korisnika. / Eseji o muzejima i njihovoj teoriji : prema kibernetičkom*, Zagreb : Hrvatski nacionalni komitet ICOM, 2003. Str. 175-193.

8. Vujić, Žarka. *Odnos muzeologije prema povijesti umjetnosti. // Zbornik 1. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti*, Zagreb : Institut za povijest umjetnosti, 2004. Str. 349-352.

THE MUSEALITY OF POETIC PRINT PORTFOLIOS IN THE COLLECTION OF PRINTS AT THE NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY IN ZAGREB

Poetic print portfolios as a special form of collaboration between poets and artists that work with prints appeared in the early 20th century. The covers hold prints and words, leaving a perma-

nent common trace concerning the time in which it was created and about the people that took part in shaping it. Sometimes prints inspire poets, and sometimes the artist uses his imagination to turn verses into lines and blobs of colour. Poetic print portfolios appear in the form of a book, but with a pronounced artistic segment, especially with respect to the visual arts. For this reason they are included in the holdings of the Collection of prints at the National and University Library in Zagreb. The text is about the ways of documenting poetic print portfolios and about communicating with users, namely about detecting the profile of users of this type of material. Special attention is given to the museality of poetic print portfolios, namely the context of their creation and continuing life within the Collection. Finally the autor try to draw the conclusion about the extent to which such portfolios as museum objects can be agents of a reality within the reality of the collection they are part of.